

Владимир Вукашиновић

Православни богословски факултет Универзитета у Београду – Србија

РУКОПИСНИ ПРЕДЛОШЦИ ПРВИХ ШТАМПЕНИХ СРПСКИХ СЛУЖАБНИКА У МАНУСКРИПТНОЈ ЗБИРЦИ МОНАСТИРА ВИСОКИ ДЕЧАНИ

Апстракт: У раду се анализирају литургијски рукописи манастира Високи Дечани који садрже текст Литургије Пређеосвећених Дарова и који су послужили као предлошци за штампање првих српских служабника. Установљено је да рукописи ове збирке припадају двема редакцијским групама, већој – атонској редакцији финалног типа и мањој – тзв. мешаних редакција. Рукописи атонске редакције финалног типа, показало се у овом раду, послужили су као основа за прве српске штампане служабнике.

Кључне речи: литургијски рукопис, Литургија Пређеосвећених дарова, Служабник, Архијерејски чиновник, Филотеј Кокинос.

Рукописна збирка манастира Високи Дечани садржи седамнаест служабника. Осам служабника потичу из XIV, шест из XV, два из XVI и један из XVIII века¹. Од свих њих, два служабника не садрже Литургију Пређеосвећених Дарова (надаље: ЛПД)², а један има само један сачувани лист ове Службе³. Из тога, произилази да је, за нашу анализу, релевантно свега четрнаест рукописа.

Погледајмо сада дечанске рукописе који садрже ЛПД. Њих можемо поделити у две целине. Прву сачињавају дванаест рукописа дечанске збирке који припадају атонској редакцији финалног типа. Наведена редакција јесте једна од тзв. исправљених редакција ЛПД које су настајале негде око треће четвртине XIV века на Светој гори⁴. Ови рукописи се, иако по саставу чинопоследовања и садржају рубрика,

1 Служабници 14. века: Ивков Служабник Деч 120, средина 14. века; Служабник Деч 127, 1380–90; Служабник Деч 122, крај 14. века, 1395–1400; Служабник Деч 123, 1395; Служабник Деч 24, крај 14. века, 1395–1400; Служабник Деч 125, 1395–1400; Служабник Деч 121, крај 14. века, око 1400; Служабник Деч 119, крај 14. века. Служабници 15. века: Аријерски чиновник Деч 126, 1409–1418–1427; Аријерски чиновник Деч 129, 1415–1425; Служабник Деч 128, 1435–1445; Требник Деч 131, 1453; Служабник Деч 130, 1465/1475; Служабник Деч 132, 1475–1485. Служабници 16. века: Аријерски чиновник Деч 134, око 1500; Служабник Деч 133, 1515–1525. Служабници 18. века: Архијерејски чиновник Деч 135, друга деценија 18. века.

2 У даљем тексту ЛПД – Деч 126 и Деч 135. Сви су они описани у: Д. Богдановић и др., *Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани*, књига прва, прир. Н. Синдик, Београд 2011.

3 Деч, 128.

4 Основна ознака ове групе рукописа јесте да имају три молитве сагласности или антифона, а да немају уставне напомене о времену служења ЛПД од Сирне Среде до Великог Петка. Остале карактеристике јесу им да имају Входну молитву Вечерња и да се, током певања *Ниња Сили*, не чита посебна молитва, него 50. Псалам. (Т. И. Афанасјева, *Славянская литургия Преждеосвященных Даров XII–XV вв.*: Текстология и язык, Санкт Петербург 2004, 41).

представљају једну групу, гранају у неколико подгрупа које носе одређене богослужбене и језичке карактеристике. Међу њима су, поред атонске, идентификоване још и редакција Јефимија, патријарха трновског, Кипријана, митрополита кијевског и московског, као и чудовска редакција⁵.

Сама атонска редакција има две варијанте – рану и финалну⁶. Најкарактеристичнија црта *ранога типа* јесте архаични моменат *времена служења ЛПД* студитског порекла – од Сирне среде до Великог Петка, који ће после нестати. Посебна одлика атонске редакција *финалног типа* јесте опширна *уводна ерминија* која показује њено манастирско порекло.⁷

Док се буде певао *Лик небески*, долазе свештеник и ђакон и врше метаније пред игуманом или његовим троном. Тада се клањају три пута пред Светим дверима и према свакој певници једном и тако улазе у Свети жртвеник; узевши свештеничке одежде, говоре над њима оно што је по обичају и одлазе пред Свету трпезу и започињу. Ђакон стоји и чека док братство не заврши са метанисањем. И тада излази и стаје на уобичајено место и, трипут се поклонивши, произноси: „Благослови Владико!“ Свештеник: „Благословен Бог наш свагда сада и увек...“⁸

Поред наведене карактеристике, њу одликује и промена у тексту Входне химне *Сада небеске силе...*, где се, на самом крају, уместо старе речи *страх*, појављује реч *љубав*, па она сада гласи: „Са вером и *љубављу* приступимо...“, уместо: „Са вером и *страхом* приступимо...“⁹ У свим овим рукописима, ЛПД започиње возгласом: „*Благословен Бог наш...*“

Рукописи касне атонске редакције у овој збирци имају три варијанте наслова: *Устав Божанствене Пређеосвећене службе*¹⁰, *Божанствена служба Пређеосвећених*¹¹, *Божанствена служба Пређеосвећених светога и великога Василија*¹². Овде треба скренути пажњу на следеће. Када су аутори и приређивачи *Описа ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани* обрађивали ове рукописа из 15. столећа, у којима је ЛПД приписана Светом Василију Великом, архиепископу кесарије кападокијске, они су

5 Т. И. Афанасјева, *op. cit.*, 44-55. Није на одмет рећи и то да су Јефимије Трновски и Кипријан Кијевски припадали исихастичком духовном кругу ученика Филотеја Кокиноса, патријарха цариградског, аутора–редактора чувеног *Поретка Свете Литургије*, који су они, потом, превели, али и редакторски интервенисали у томе, на словенски језик и ширили, сваки на подручју своје црквене јурисдикције (краће уводне напомене о овим преводима, основну литературу, као и текст литургија Светих Јована Златоустог и Василија Великог дао је А. Јевтић у: Христос нова Пасха – Божанствена Литургија, свештенослужење, причешће, заједница богочовечанског Тела Христовог 2, Београд–Требиње 2007, 85-133. О Кипријановом литургијском делу, видети још и: И. Д. Мансветов, *Митрополит Кипријан в его литургической деятельности*, Москва 1882. О Јефимију: Елена Коцева, *Евтимиев служебник Софийски препис от 80-те години на 14. век*, Софија 1985. О политичким димензијама ширења јединственог поретка вршења богослужења видети у: Д. Оболенски, *Кипријан Митрополит кијевски и московски*, Шест византијских портрета, Београд 1991, 194-198.

6 Т. И. Афанасјева, *op. cit.*, 41.

7 Т. И. Афанасјева, *op. cit.*, 42.

8 Видети, на пример, Деч 122, 74 аб. Ова редакција присутна је у различитим српским рукописним збиркама – поред дечанске, ту су и хиландарска и пљеваљска (А. Јевтић, Христос нова Пасха – Божанствена Литургија, свештенослужење, причешће, заједница богочовечанског Тела Христовог 4, Београд–Требиње 2009, 516, ф. 3).

9 Т. И. Афанасјева, *op. cit.*, 43.

10 Деч 123.

11 Деч 119, 122, 124, 125, 127, 128, 130, 131, 134.

12 Деч 129, 132.

оба пута скренулу пажњу на то као на својеврсну неправилност. То је, у опису Служабника Деч 132, извршено помоћу знака узвика, којим се, у оваквим случајевима, скреће пажња на нешто неуобичајено или неправилно¹³. У опису Архијерејског чиновника Деч 129, то су учинили још радикалније, коментаришући да је име Светог Василија Великог у називу ЛПД писар брисао „пошто је уочена грешка“¹⁴. Овакве реакције изазвала је, претпостављамо, данашња уобичајена – а сасвим погрешна – атрибуција ЛПД Григорију Двојеслову, папи римском, која се у грчким рукописима појављује након 14¹⁵, а у словенским рукописима, у 16. веку¹⁶. Због тога је овај коментар својеврсни анахронизам. Писар се сигурно није повео за идејом грешке у атрибуцији службе, поготови ако имамо на уму чињеницу да су истом аутору ЛПД приписали и двојица значајних преводилаца Филотејевог литургијског поретка, Јефтимје Трновски¹⁷ и Кипријан Кијевски¹⁸, патрони својих редакција, али и други писари.

Ваља знати да су ову редакцију приређивачи унели у прве штампане српске Служабнике¹⁹. Прва генерација српских служабника²⁰ обухвата следећа издања: Служабник Божицара Љубавића Горажданина из 1519/20. године; Служабник Божицара Вуковића Подгоричанина из 1519/20. године; Служабник Вићенца Вуковића из 1554, као и Служабнике Јеролима Загуровића из 1570. и 1580. године. Подсећамо на чињеницу да су Вићенцов и Загуровићеви служабници, садржајем и поретком, реплике издања Божицара Вуковића.

Да би се разумело српско штампарство тога времена, не може се заобићи ни Служабник који је 1508. год. у влашкој земљи штампао јеромонах Макарије²¹, иако он језички не припада тзв. србуљској штампи²². Ова драгоцену књига настала је у српском религијском и културном окружењу и послужила је, по свему судећи, заједно са рукописним предлошцима, као основа за штампање Горажданског литургијара.

Ми смо, у овом уводном истраживању предложака старих српских штампаних књига, упоредили текстове Дечанског рукописног служабника бр. 130 и Горажданског служабника, и увидели њихово структурално и текстуално поклапање.

13 Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани, 532.

14 Ibid., 522.

15 S. Alexopoulos, *The Presanctified Liturgy in The Byzantine Rite: A Comparative Analysis of its Origins, Evolution, and Structural Components* – A Dissertation. Submitted to the Graduate School of the University of Notre Dame in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Notre Dame, Indiana 2004, 65.

16 Т. И. Афанасјева, ор. cit., 48. А. Јевтић наводи да је то започело Стоглавим сабором из 1551. године (А. Јевтић, ор. cit., 495, ф. 5).

17 Е. Коцева, *Евтимиев служебник Софийски препис от 80-те години на 14. век*, Софија 1985, 29.

18 Т. И. Афанасјева, ор. cit., 194.

19 То је приметила Афанасјева рекавши да је она, без промене, била постављена у основу првоштампаног словенског Служабника изданог у Венецији 1519. године у штампарији Божицара Вуковића (Т. И. Афанасјева, ор. cit., 43). Погрешила је, међутим, у томе да Вуковићев Служабник није првоштампани словесни Служабник, него је то Макаријев трговиштански Служабник из 1508. године. На поклапање поредака ЛПД српских рукописа 14. века и првих штампаних србуља, указао је и А. Јевтић (А. Јевтић, ор. cit., 497).

20 Дobar увод у проблематику прве генерације српских штампаних служабника даје: *Пет векова српског штампарства: 1494–1994: раздобље српскословенске штампе: XV–XVII в.*, прир. М. Пешикан, Београд 1994.

21 I. Bianu – N. Hodoş, *Bibliografia romaneasca veche 1508–1830*, Editura Academiei Romane. Vol. 1: 1508–1716, Bucuresti 1903, 6.

22 P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie*, Bucureşti, Editura Academiei, 1961, LXV.

То значи да је *та фамилија рукописа*²³, којој припада и Дечани бр. 130, послужила као основа за штампање старих српских служабника.

БОЖАНСТВЕНА СЛУЖБА ПРЕЂЕОСВЕЂЕНИХ	ГОРАЖДАНСКИ СЛУЖАБНИК	ДЕЧАНСКИ СЛУЖАБНИК БР.130
УВОДНА ЕРМИНИЈА СА ПОКЛОНИМА ИГУМАНУ, ПРЕД ОЛТАРОМ.	60Б	92А
УЛАЗАК У ОЛТАР И ОБЛАЧЕЊЕ.	61А	92Б
ПОЧЕТНИ ВОЗГЛАС: БЛАГОСЛОВЕН БОГ НАШ...	61А	92Б
МОЛИТВА ПРВОГ САГЛАСЈА – АНТИФОНА.	61А	93А
МОЛИТВА ДРУГОГ АНТИФОНА.	61Б	93Б
МОЛИТВА ТРЕЋЕГ АНТИФОНА.	62А	94Б
МИРНА ЈЕКТЕНИЈА.	62А	95А
КАТИЗМА.	62Б	95Б
ПРИПРЕМА ДАРОВА У ОЛТАРУ.	62Б	96А
МАЛЕ ЈЕКТЕНИЈЕ ТОКОМ КАТИЗМЕ.	63А	96А
КАЂЕЊЕ ХРАМА.	63А	96Б
ВХОД И МОЛИТВА ВХОДА.	63А	96Б
ЧИТАЊЕ КЊИГЕ ПОСТАЊА.	63Б	97А
СВЕШТЕНИК СА ЧИРАКОМ И КАДИОНИЦОМ: СВЕГЛОСТ ХРИСТОВА...	63Б	97Б
ЧИТАЊЕ ПРИЧА СОЛОМОНОВИХ.	64А	98А
ПОЛЦИ: НЕКА СЕ УСПРАВИ...	64А	98А
СУГУБА ЈЕКТЕНИЈА.	64А	98Б
МОЛИТВА ПРИЉЕЖНА.	64А	98Б
ЈЕКТНИЈА ЗА ОГЛАШЕНЕ.	64Б	99Б
МОЛИТВА ЗА ОГЛАШЕНЕ.	65А	100А
РУБРИКА О ДОДАВАЊУ СЛЕДЕЋЕ ЈЕКТЕНИЈА ОД СРЕДОПОСНЕ СРЕДЕ ДО ВЕЛИКЕ СРЕДЕ.	65АБ	100Б
ЈЕКТЕНИЈА ЗА ОНЕ КОЈИ СЕ СПРЕМАЈУ ЗА СВЕТО ПРОСВЕЂЕЊЕ.	65Б	101А
МОЛИТВА ЗА ОНЕ КОЈИ СЕ СПРЕМАЈУ ЗА СВЕТО ПРОСВЕЂЕЊЕ.	66А	101Б

23 Више о томе у: В. Вукашиновић, *Допринос Атанасија Јевтића савременој литургијској обнови*, Српско богослужење – студије из литургијске теологије и праксе код Срба, Врњци – Требиње 2012, 170.

МОЛИТВА ВЕРНИХ ПРВА.	66Б	102Б
МАЛА ЈЕКТЕНИЈА.	66Б	103Б
МОЛИТВА ВЕРНИХ ДРУГА.	67А	103Б
САДА СИЛЕ НЕБЕСКЕ...	67Б	104Б
ЋАКОН КАДИ ОЛТАР.	67Б	105А
ПРЕНОС ДАРОВА.	67Б	105А
ДОПУНИМО МОЛИТВУ СВОЈУ ГОСПОДУ.	68А	105А
МОЛИТВА.	68А	105Б
ОЧЕНАШ.	69А	108А
МОЛИТВА ГЛАВОПРИКЛОЊЕЊА.	69Б	108А
ВОНМИ ГОСПОДИ...	69Б	108Б
ПРЕЂЕОСВЕЋЕЊЕ СВЕТИЊЕ...	70А	109Б
ВРШЕЊЕ ПО ОБИЧАЈУ СВЕТОГ ПРИЧЕШЋА.	70А	109Б
МОЛИТВА БЛАГОДАРЕЊА.	70Б	109Б
ПРИСТУПИТЕ...	70Б	110А
МИ КОЈИ СМО ПРИМИЛИ...	70Б	110Б
ЗААМВОНА МОЛИТВА.	71А	111А
МОЛИТВА ПО УПОТРЕБЉЕЊУ СВЕТИХ ДАРОВА.	71Б	НЕДОСТАЈЕ У РУКОПИСУ.

Два преостала рукописа, Ивков Служабник Деч 120 и Служабник Деч 121, припадају групи тзв. *мешаних редакција*. Оба рукописа започињу донекле модификованим поретком рукописа јужнословенске редакције да би се, потом, наставили на два начина: Деч 121 финалном атонском редакцијом, уз одређене измене, а Деч 120, како ствари стоје, раном.

Оба рукописа разликују се од дечанских рукописа прве групе и по својим називима. Најстарији дечански Служабник – Ивков Служабник из средине 14. века, Деч 120, назива ЛПД *Божанствена служба Пређеосвећена тј. Посна*, а Служабник Деч 121 са самог краја 14. века назива је *Божанствена служба међу Светима Оца нашега Епифанија Епископа Кипарског Пређеосвећена*²⁴.

Оба ова рукописа започињу Службу возгласом: „*Благословено Царство*“, карактеристичним почетним возгласом рукописа јужнословенских редакција²⁵. Погледајмо неке њихове литургијске посебности.

Како смо већ рекли, Ивков Служабник Деч 120 припада групи рукописа мешаног типа. До молитава три Антифона, ако изузмемо атрибуцију и напомену о временима служења ове Литургије, идентичан је са српским рукописом из средине 14. века, који се налази у Државном историјском музеју у Москви у збирци П. С. Уварова, под бројем 574²⁶.

24 Овде напомињемо да је Свети Епифаније Кипарски најстарија атрибуција ЛПД у словенском рукописном корпусу (Т. И. Афанасјева, *op. cit.*, 43).

25 Т. И. Афанасјева, *op. cit.*, 32. Уводни благослов за почетак Службе се, у грчком рукописном наслеђу, појављује тек у 11. веку. У овим рукописима, наизменично се користе оба благослова, али је учесталији *Благословено Царство*. Порекло овог благослова јесте у катедралном богослужењу Велике цркве, чија су сва вечерња почињала тим благословом, без обзира на то да ли им је била придодата ЛПД или не (S. Alexopoulos, *op. cit.*, 154-156).

26 Т. И. Афанасјева, *op. cit.*, 154-165.

Након тога, следи атонска редакција.

У самом тексту, наилазимо на једну занимљивост у рубрици која претходи Јектенији и молитвама за оне који се спремају за Свето просветљење. Текст гласи овако: „Од среде Средопосне додају се ова ђаконства и молитва“²⁷. Други рукописи дечанске збирке имају другачији текст. Њихова рубрика гласи: „Од среде средопосне додају се ова ђаконства и молитва *до Велике Среде*“²⁸. То је јасан доказ тријумфа јерусалимског литургијског поретка, у коме се служење ЛПД завршавало на Велику среду, а не на Велики петак, како је било по студитском поретку²⁹. Старији или савремени рукописи Ивковом тексту знају за две могућности. Рубрика је или одређивала да се ова јектенија – па самим тим – и цела ЛПД служи до Великог петка³⁰, или је била идентична овом решењу попа Ивка³¹.

Због чега он није написао до ког дана се служи ЛПД? Да ли овакво решење у Ивковом рукопису сведочи да је овде и даље на снази студитски распоред вршења ЛПД, или да је он близак макар писару овог рукописа? И како треба узети у обзир чињеницу да он није на почетку рукописа оставио класичну напомену, како рекосмо, одлику ране фазе атонске редакције?

Дечански Служабник Деч 121 такође припада групи рукописа мешаног типа. И он је, као и претходни рукопис, у свом уводном делу, у доброј мери, ослоњен на јужнословенску редакцију коју смо, као и раније, поредили на основу српског рукописа из средине 14. века, који се налази у Државном историјском музеју у Москви у збирци П. С. Уварова под бројем 574³². Све до Мирне јектеније, ова два текста показују висок степен сличности (атрибуцију, рубрике, молитве антифона...) ³³, само што у дечанском рукопису изостаје напомена о времену служења ЛПД по студитском поретку, као и напомена да ђакон кади пре почетка службе. Заједничко им је и *изостављање ерминија о припреми освећеног хлеба за ЛПД*. Након тога, следи атонска редакција.

Овај дечански рукопис близак је, на одређен начин, и са редакцијом митрополита кијевског, Кипријана³⁴. Два места најтешње показују њихову узајамну

27 Деч 120, 656.

28 Деч 121, 496; Деч 122, 816; Деч 124, 276.

29 На Велики петак је, по Студитском типичу, служена ЛПД (А. М. Пентковский, *Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси*, Москва 2001, 254). Ова пракса је у Цариграду важила све до пада Константинопоља у руке Крсташа (S. Alexopoulos, *op. cit.*, 82). Треба рећи и то да пракса служења Пређеосвећене литургије на Велики петак није била непозната и у Јерусалиму. У грузијској верзији јерусалимског Канона из VII века, стоји да се и у Јерусалиму, у комплексу цркава Васкрсења и Светог гроба, на Велики петак служила Пређеосвећена по Типичу Светог гроба. Када је он, након пада Јерусалима, замењен саваитским монашким типиком, та пракса је нестала из јерусалимског богослужења (К. Кекелидзе, *Иерусалимский Канонарь VII века: Грузинская версия*, Тифлис 1912, 227-228).

30 Та пракса је присутна и у српским литургијским рукописима 13. века – Служабнику Михаила Милгоста Граматика, ЛПД, РНБ Q. п. I. 68: 57 а-б, и Хиландарском литургијском свитку ЛВВ, Хил. 16/IV.

31 Ово је српски рукопис: Служабник презвитера Никалаја, ГИМ Хлуд. 117 46 б.

32 Т. И. Афанасьева, *op. cit.*, 13.

33 Деч 121, 102а – 117а.

34 За поређење користимо текст Кипријанове редакције по рукопису Соловецког собрања 1018 – 1127 (РНБ), који је објавила Афанасева (Т. И. Афанасьева, *op. cit.*, 194-205). О руској редакцији Филотејевог Поретка и реформама у богослужбеном животу руске Цркве у 14. и 15. веку, недавно је одбрањена добра докторска дисертација – С. И. Панова, *Диатакис патриарха Филофея Коккина в славянской книжной традиции XIV-XV вв.: лингвотекстологическое исследование*, Москва 2010. Неке аспекта овога рада могуће је прочитати и у студији С. И.

повезаност. Први је разрађен опис певања псаламског стиха: „*Да се уздигне молитва моја*“ (Пс 140, 2)³⁵, са припевима и кађењем које се при томе обавља, а кога нема у рубрикама осталих дечанских рукописа. Код Кипријана то гласи овако:

Чтец: „*Да се уздигне молитва моја као кадило пред Тобом, уздизање руку мојих*“. Ђакон: „*Пазимо*“. Јереј кади Свети престо спреда на сваком: „*Да се уздигне молитва моја*“ Чтец: „*Господе, Теби ваџим. Постави Господе стражу језику. Не дај срцу моме да застрани у зле помисли. Да се уздигне молитва моја као кадило*“. Појци: „*Уздизање руку мојих жртва*“³⁶.

У дечанском рукопису овако:

Чтец: „*Да се уздигне молитва моја. Господе, Теби ваџим. Постави Господе стражу језику. Не дај срцу моме*“. И опет појци: „*Да се уздигне молитва моја*“. Народ: „*Уздизање руку мојих*“. И опет појци: „*Уздизање руку мојих*“³⁷.

Други пример је још очигледнији. У дечанском Служабнику Деч 121³⁸, спомиње се **тросвећњак** који се носи на входу вечерњег дела ЛПД³⁹ и са којим свештеник произноси возглас: „*Светлост Христова*“⁴⁰. То би неког могло навести на идеју да је овде реч о архијерејској варијанти ЛПД (што, наравно, није тачно јер тада није било трикирија у литургијској употреби код Словена⁴¹) да у тексту Кипријанове редакције не читамо: „А свештеник узевши свећу троплетену, која томе служи, кадионицом изобрази крст над Светом Трпезом гледајући ка истоку и возглашава: Светлост Христова...“⁴²

Из овог кратког прегледа рукописа манастира Високи Дечани, можемо закључити да највећи део рукописа који садрже ЛПД припада групи *атонске редакције финалнога типа*, управо оном броју рукописа који су послужили као

Панова, *К проблеме происхождения русской редакции Диатаксиса патриарха Филофея Коккина*, 1/2008(31), <http://www.drevnyaya.ru/vyp/rubr.php?indx=7>. У њима се да јасно видети однос руске редакције са јужнословенским редакцијама, на првом месту, атонском (највероватније хиландарском) и трновском.

35 Овај изворно Псалам вечерња у катедралном богослужбеном поретку појављује се у грчком рукописном предању у овако сложеној форми у 12. веку и убрзо постаје једна од кулминационих тачака ЛПД (S. Alexopoulos, op. cit., 211-213).

36 Кипријанова редакција, 50а.

37 Деч, 121 48а – б. Ово се, додуше, спомињало и у рукопису јужнословенске редакције: «А Чисте Недеље од понедељка поп возглашава: *Премудрост, право стојмо. Пазимо. Мир свима*. Ђакон: *Да се уздигне молитва моја као кадило пред Тобом, уздизање руку мојих жртва вечерња*. Народ: Исти стих. *Господе Теби ваџим услиши ме, Господе...* Народ: *Да се уздигне, стих други. Постави Господе стражу...* Народ: *Да се уздигне, стих трећи. Не дај срцу моме да застрани у зле помисли... Да се уздигне*. Народ: *Уздизање руку*» (ГИМ Москва Увар 574, 1126 – 1246.)

38 Он се спомиње и у једном старијем српском Служабнику 13. века: *Возгласи поп са кадионицом и тросвећњаком: Светлост Христова просвећује све* (ЛПД, РНБ Q. п. I. 48: 636).

39 *Са три свеће и кадионицом* (Деч 121, 476).

40 *И возглашава поп са кадионицом и са три свеће говорећи: Светлост Христова...* (Деч 121, 48а).

41 Дикирије и трикирије се, у ритуално-обредном правом смислу тих речи, по мишљењу В. Ларин, у словенским црквама појављују тек у 17. веку, иако се и раније спомињу двосвећњаци и тросвећњаци на архијерејским литургијама (V. Larin, *The Dikerion and Trikerion of the Byzantine Pontifical Rite: Origins and Significance*, *Orientalia Christiana Periodica*, 74 (Roma, 2008), 417-430, 425).

42 Кипријанова редакција, 49б.

основа за прве српске штампане служабнике. И они, као и два усамљена примера мешовитих редакција које се налазе у дечанској ризници, сведоче процес литургијских промена који је током XIV столећа захватао православну Цркву грчког и словенских језичких подручја. Сачувавши делимично древније елементе литургијског предања, ови рукописи, својим главним током, показују да је српска Црква у том времену била активно укључена у динамичке и стваралачке процесе литургијске кодификације и настанка основе онаквог поретка богослужења какав и данас у њој постоји. Познавање ових живих и молитвених текстова, извора за историју нашег богослужења, може да помогне, сигурни смо, сваком добронамерном савременом истраживачу да, без велике муке, разазна шта је у данашњој литургијској пракси саобразно овом Свештеном предању, а шта га изневерава, или не извире из њега.

Библиографија

Alexopoulos, S., *The Presanctified Liturgy in The Byzantine Rite: A Comparative Analysis of its Origins, Evolution, and Structural Components – A Dissertation*. Submitted to the Graduate School of the University of Notre Dame in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Notre Dame, Indiana 2004.

Афанасјева, Т. И., *Славјанска литургија Преждеосвященных Даров XII–XV вв*: Текстология и язык, Санкт Петербург 2004.

Богдановић, Д. и др., *Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани*, књига прва, прир. Н. Синдик, Београд 2011.

Вукашиновић, В., *Тропар Трећег часа у Литургијама рукописног Служабника из XVI века (№ 80) из библиотеке манастира Пећке патријаршије*, Манастир Калић: у сурет шестој стогодишњици – Научни скуп, ур. Ј. Калић, САНУ Одељење историјских наука, Београд–Крагујевац 2009, 187-204.

Јевтић, А., *Христос нова Пасха – Божанствена Литургија, свештенослужење, причешће, заједница богочовечанског Тела Христовог 2*, Београд–Требиње 2007.

Јевтић, А., *Христос нова Пасха – Божанствена Литургија, свештенослужење, причешће, уаједница богочовечанског Тела Христовог 3*, Београд–Требиње 2008.

Јевтић, А., *Христос нова Пасха – Божанствена Литургија, свештенослужење, причешће, заједница богочовечанског Тела Христовог 4*, Београд–Требиње 2009.

Кекелизде, К., *Иерусалимский Канонарь VII века: Грузинская версия*, Тифлис 1912.

Коцева, Е., *Евтимиев служебник Софийски препис от 80-те години на 14. век*, София 1985.

Литургија 1519 – фототипско издање, прир. К. Мано Зиси, Београд–Источно Сарајево 2008.

Larina, V., *The Dikerion and Trikerion of the Byzantine Pontifical Rite: Origins and Significance*, *Orientalia Christiana Periodica*, 74 (Roma 2008), 417-430, 425).

Мансветов, И. Д., *Митрополит Киприан в его литургической деятельности*, Москва 1882.

Оболенски, Д., *Кипријан Митрополит кијевски и московски*, Шест византијских портрета, Београд 1991, 194-198.

Панова, С. И., *Диатаксис патриарха Филофея Коккина в славянской книжной традиции XIV–XV вв.: лингвотекстологическое исследование*, Москва 2010.

Панова, С. И. *К проблеме происхождения русской редакции Диатаксиса патриарха Филофея Коккина*, 1/2008 (31), <http://www.drevnyaya.ru/vyp/rubg.php?indx=7>.

Пентковский, А. М., *Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси*, Москва 2001.

Поповић, Д., Б. Тодић и Д. Војводић, *Дечанска пустиња – скитови и келије манастира Дечана*, Београд 2011.

Vladimir Vukašinović

**THE MANUSCRIPTS OF THE FIRST PRINTED SERBIAN SERVICE BOOKS
IN THE COLLECTION OF MANUSCRIPTS
OF THE MONASTERY VISOKI DEČANI**

This paper analyzes liturgical manuscripts containing texts of the Liturgy of Presanctified Gifts from the Visoki Decani Monastery. It is found that these texts belong to two redactional groups: i) larger group of athonite redaction of the final type and ii) smaller group of so-called “mixed redactions”. This paper shows that manuscripts of the athonite redaction of final type were used as the basis for the first Serbian service books. The analyzed manuscripts can be used to trace the process of liturgical changes that was underway in the Orthodox Church of Hellenic and Slavic linguistic domains during XIV century. The analyzed manuscripts have preserved partially older elements of the liturgical tradition. Their main flow also shows that the XIV-century Serbian Church was actively involved in dynamic and creative processes of liturgical codification, as well as processes establishing the basis of liturgical order that still exists in its practice to this day.

Key words: *liturgical manuscript, Liturgy of Presanctified gifts, Service book, Philotheus Kokkinos.*